

האשירה, אפילו מהצל המרוחק מן תחת הנוף, כגון שהשמש במזרח או במערב והצל נוטה למרחוק. האיסור הוא רק "לישב" בצלה, אך "לעבור" בצלה, מותר. (106)

לעומת זאת, טומאת האהל של האשירה היא רק במי שעובר תחת נופה ממש, ולא העובר תחת צלה הנוטה הצידה.

לא ישב בצילה (107) של האשירה מפני שהיא מ-ב אסורה בהנאה, **ואם ישב** בצילה שאינו תחת נופה, הרי הוא **טהור**, מפני שלא ישב תחת נופה, ולכן לא נטמא.

ולא יעבור תחתיה תחת נופה, **ואם עבר** הרי הוא **טמא**, מפני שהאילן האהיל עליו.

היתה **"גוזלת" את הרבים**, שהיה נופה נוטה לרשות הרבים, **ועבר תחתיה**, הרי הוא **טהור**, כיון שטומאה זו היא מדרבנן, לכן לא

אשרה, מלבד האיסור להנות ממנה, שהוא איסור דאורייתא, היא גם מטמאה טומאת אהל את העובר תחת נופה, כמו שנטמא מי שעובר תחת הנוף המאהיל על המת. ומבואר בגמרא, שמשנתנו זאת, בשיטת רבי יהודה בן בתירה היא, הדורש: מנין לתקרובת עבודת כוכבים שטמאה באהל? שנאמר [תהלים קן] "ויצמדו לבעל פעור, ויאכלו זבחי מתים" — מזה מת מטמא באהל, אף תקרובת עבודת כוכבים מטמאה באהל.

טומאה זו היא רק מדרבנן, והמקרא שדרש ממנו רבי יהודה בן בתירה הוא "אסמכתא בעלמא".

נמצא, שיש באשרה שני דברים: איסור הנאה, וטומאה.

איסור הנאה, הוא להנות מצילה של

כוכבים אינו אסור בהנאה, מפני שכותלי הבית אינם עשויים לשם צל. ומביא רביה מצלו של — להבדיל — היכל בית המקדש שאמרה הגמרא במסכת פסחים [כו א] שאין בו איסור מעילה. וכן כתבו התוס'.

והתוס' מוסיפים עוד, שהחמירו לגבי עבודת כוכבים, משום חומרא דעבודה זרה.

היינו שהתוס' רוצים לחלק בין צל היכל שאין בו מעילה לבין צל אשרה שאסור לישב בצלה, ומחלקים בין עבודה זרה לשאר איסורי הנאה —

משמע, שהם סוברים שאף צל בית של עבודת כוכבים — אסור. וזה שלא כדעת הראב"ד.

ראה בחידושי המאירי, ובשולחן ערוך [סימן קמב סעיף י'] ובהגהות הגר"א שם.

106. כן מדייק הר"ן [על הרי"ף] מלשון המשנה. ומבאר הטעם, מפני שמעיקר הדין היה מותר אפילו לישב אם אינו מתכוין ליהנות מן הצל, שהרי נפסקה ההלכה במסכת פסחים [כה ב] "אפשר ולא קא מכוין שרי". אלא, שבישיבה חוששין שמא ישהה זמן רב ויהנה עם רצון בהנאה, מה שאין כן כשעובר לא שייך לחשוש לכך, ולא גזרו חכמים. ועיין שם שהסתפק בדבר, ויתכן שאם רוצה להנות — אסור אפילו לעבור.

בחידושי הרמב"ן והריטב"א והר"ן מאריכים בדבר.

107. כתב הרמב"ן בשם הראב"ד וכן כתבו עוד ראשונים, שאיסור הנאה מצל הוא רק באילן העשוי לכן ליהנות מהצל, אבל צל בית עבודת

ועונה הגמרא: לא תדייק כך ממשנתנו, היות דאפילו לצל [בצל] קומתה נמי, אם ישב טהור, ובלבד שלא ישב תחת נופה. והא קמשמע לן משנתנו, דאפילו לצל צילה לכתחילה לא ישב, אף על פי שלא נהנה כל כך מהצל, אך אם ישב שם, אינו טמא.

איכא דמתני לה יש מי שמסר שמועה זו אכיפא, על ההמשך של המשנה,

ששנינו בה: ואם ישב, הרי הוא טהור.

ועל דין זה מקשינן: פשיטא? מה הוצרכה להשמיענו, הרי לא ישב תחת הנוף?

ומתרצת הגמרא: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא נצרכה להשמיענו שאם ישב תחת הצל הרי הוא טהור, אלא לצל קומתה, שהיה עולה על הדעת לומר שנחשב לתחת האילן, הואיל והוא קרוב לאילן, לכן באה המשנה להשמיענו, שאינו כן, וכל זמן שלא ישב תחת הנוף ממש, הרי הוא טהור.

ותמהה הגמרא: אם כן, שעוסקת המשנה בצל קומתה, ועל מקום זה אמרה "אם ישב טהור", ועל מקום זה אמרה שאסור לישיב שם לכתחילה, הרי מכלל זה אתה למד דלצל צילה, אפילו לכתחילה ישב. ואיך יתכן לומר כן, והרי הוא נהנה מעבודת כוכבים? נואף שההנאה שם היא מועטת, מה בכך, וכי יש

גזרו רבנן טומאה זאת במקום שהיא גוזלת את הרבים. (108)

גמרא

שנינו במשנתנו: לא ישב בצילה —

ומקשה הגמרא: מה החידוש בדבר פשיטא? הרי הוא נהנה מעבודת כוכבים?

ומתרצת הגמרא: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא נצרכה להשמיענו שאסור לישיב בצילה, אלא להשמיענו שאסור לישיב בצל צילה, והוא מקום המרוחק מן האילן. דהיינו, "צלה" הוא כל שלא עברה מדת אורך הצל את מדת גובה קומת האילן, שאילו יפול האילן יגיע למקום זה, ועד שם הוא "צלה", והצל שם הוא עב וחשוך. וממקום זה ואילן, הוא "צל צלה", ושם הצל הוא דק וקלוש. (109)

והוצרכה המשנה להשמיענו שאף באותו מקום שהצל דק וקלוש לא ישב בו.

ותמהה הגמרא: הרי מכלל זה אתה למד, דבצל קומתה ממש — אם ישב הרי הוא טמא! והרי הוא אינו עובר תחת הנוף, ולא האהילה האשירה עליו.

108. לדעת הריטב"א [הערה 14] טעם ההיתר הוא, מפני שתלינן לקולא ש התקרובת עבודת כוכבים שמתחתיה נדרסה ברגלי אדם וברגלי בהמה, או שלא היה שם טומאה מעולם, מפני שאין דרך הגוים לשים תקרובת במקום דריסת אדם. ומה שאמרה הגמרא שודאי יש תחתיה תקרובת היינו רק במקום מופנה מן הרבים, —

ודינו כדין ספק טומאה ברשות הרבים. זו היא דעת הראב"ד. אבל רש"י מפרש — והיא דעת תלמוד הירושלמי — מפני שעצם דין הטומאה הוא מדרבנן, ובמקום היזק של רבים לא גזרו חכמים.

109. כן מפרש רש"י.

לחלק בין הנאה מרובה למועטת?].

ומסקינן: לא תדייק כך, אלא ודאי לכתחילה אסור לישב אפילו בצל צילה, והא קמשמע לן, דין זה בא התנא להשימענו, דאפילו לצל קומתה, אם ישב הרי הוא טהור, ולא אמרה המשנה כך לדייק ולמעט להתיר לישב בצל צילה.

שנינו במשנתנו: ולא יעבור תחתיה, ואם עבר — טמא.

ומבאר הגמרא: מאי טעמא, מה הטעם שהוא טמא? — כי אי אפשר דליכא שאין תחת האילן תקרובת עבודת כוכבים, נמצא שנוף האילן מאהיל על התקרובת ועליו. (110)

ומבאר הגמרא: מני, משנתנו בשיטת מי היא? — בשיטת רבי יהודה בן בתירא היא.

דתניא שנינו בברייתא: רבי יהודה בן בתירא אומר: מנין אנו למדים לתקרובת שמקריבים לפני עבודת כוכבים, שהיא מטמאה בטומאת אהל? שנאמר [תהלים קן] "ויצמדו לבעל פעור, ויאכלו זבחי מתים", ודרשינן ממה שהכתוב קורא לזבחים שזבחו לפני בעל פעור "זבחי מתים" — מה מת מטמא באהל, אף תקרובת עבודת כוכבים מטמאה באהל.

שנינו במשנתנו: היתה גוזלת את הרבים ועבר תחתיה — טהור.

הגמרא מבררת, האם מה ששנתה המשנה שלא גזרו חכמים כשהאשרה גוזלת את הרבים, האם היתר זה הוא בדיעבד אם עבר, או אפילו לכתחילה מותר לעבור.

איבעיא להו: עבר בדיעבד, או עובר אף לכתחילה?

רבי יצחק בן אלעזר משמיה משמו דחזקיה אמר: עובר לכתחילה.

ורבי יוחנן אמר: אם עבר דיעבד, הריהו טהור.

ומסקינן: ולא פליגי אין מחלוקת בין האמוראים, אלא —

הא, דברי רבי יוחנן האוסר לכתחילה, מדובר דאיכא דירכא אחרינא, שיש לו דרך אחרת לעבור דרכה, ולכן אסור לעבור תחת האשרה, ומכל מקום, בדיעבד אם עבר, טהור.

והא דברי חזקיה המתיר לכתחילה, מדובר דליכא דירכא אחרינא, לכן התירו לו לעבור.

ומספרת הגמרא: אמר ליה רב ששת שהיה סגי נהור [עוור] לשמעיה לשמשו: כשאתה מוליכני, כי מטית להתם כשתגיע לשם, למקום שהיה שם אשרה נוטה לדרך וגוזלת את הרבים, ארתינני, הוליכני במהירות.

כן, ויותר מן הרוב.

אי נמי, אי אפשר שלא היה תקרובת עבודת כוכבים קודם לכן, ועתה ספק הוא אם עדיין נמצאת שם, אם נטולה או נדרסה, ואין ספק נטילה או דריסה מוציא מידי ודאי שהיה שם.

והרמב"ם מפרש, ש"צלה" הוא כנגד האילן עצמו, ו"צל צלה" הוא כנגד השריגים והעלים, ששם הצל קלוש.

110. הריטב"א מפרש, מה שאמרה הגמרא "אי אפשר" הוא לאו דוקא, אלא שעל פי רוב הוא

והחזירין [חסה], אין זורעין תחתיה לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, לפי שהצל יפה לחזירין תמיד. אלו הם דברי חכמים.

רבי יוסי אומר: אף לא זורעין ירקות בימות הגשמים, מפני שהנבייה, עלי האילן הנושרין בימות הגשמים, נושרת עליהן, והיה להן לזבל, ומזבלת את הקרקע ומצמחת את הירקות, ונמצא נהנה מן נביית האשרה.

גמרא

חכמים המתירים בימות החמה, אינם חולקים על עצם ה"מציאות" שהנבייה מועילה לצמיחת הירקות. והם מתירים כי הם סוברים "זה וזה גורם – מותר". שהואיל והנבייה איננה הגורם הבלעדי לצמיחת הירקות, אלא היא רק שותפה לקרקע שמתחת לאשרה [שהיא "קרקע עולם", שלא נאסרה בהנאה], שגם היא מצמיחה את הירקות, לכן מותר. (111)

ואילו רבי יוסי סובר "זה וזה גורם – אסור".

הלכה זו של שיתוף גורם איסור עם גורם היתר הגורמים ל"הוית" דבר, האם הוא

ודנה הגמרא: היכי דמי, במה הדברים אמורים? אי מדובר דליכא דירכא אחרינא – למה ליה ארעיטני, לשם מה זירו את משמשו למהרו, הרי מישרא שרי, מותר אפילו לכתחילה לעבור שם!?

ואי ואם מדובר דאיכא דירכא אחרינא, כי אמר ארעיטני, אף אם זירו למהרו, מי שרי, וכי מותר הדבר!?

ומסקינן: לעולם, מדובר דליכא דירכא אחרינא, והיה מותר לעבור אפילו לכתחילה, ומה שזירו למהרו, הוא משום שרב ששת היה אדם חשוב, ואדם חשוב שאני. שונה דינו, וצריך להיזהר ככל יכלתו, כדי שלא יבואו אחרים ללמוד ממנו להקל אף במקום שיש דרך אחרת.

מתניתין

משנתנו ממשיכה לעסוק באיסור הנאה של אשרה.

זורעין מותר לזרוע תחתיה, ירקות בימות הגשמים, שצלה אינו מועיל אז לירקות, ואף מזיק להן בכך שהצל מעכב את קרני השמש. אבל לא זורעין בימות החמה, שאז צלה מביא להן תועלת.

וגורמים מעורבים הם. אבל צל וקרקע אינם גורמים אותו הדבר, אלא הקרקע גורמת לצמיחה, והצל גורם להגן מן השמש. ואילו היא צל איסור וצל היתר מעורבים בגידול היו חכמים מתירים, אבל צל וקרקע, אין ענין משותף בין ההגנה מפני השמש, לקרקע הצמיחה, אלא שני גורמים נפרדים הם, והיות ואחד מהם הוא גורם של איסור בפני עצמו, הריהו נהנה מהאשירה,

111. כתבו התוס' בשם הרשב"ם: אף שחכמים סוברים "זה וזה גורם – מותר", מכל מקום אוסרים לזרוע בימות החמה, על אף שצמיחת הירקות היא גם מהקרקע, ויש גם גורם של היתר, כי שונה השותפות של "זה וזה גורם" של צל וקרקע, מנבייה וקרקע:

נבייה וקרקע, שני הגורמים, האיסור וההיתר, הם גורמי צמיחה, ושניהם מסייעים זה לזה,

ורבי יוסי המתיר, סובר: אף אם השחקים יהפכו לזבל ויגרמו להצמיח את תבואות השדה אין בכך איסור, כיון שהצמיחה תבוא גם מקרקע עולם, "וזה וזה גורם — מותר".

וחכמים האוסרים לזרות לרוח, סוברים "זה וזה גורם — אסור".

קשיא דברי רבנן אדרבנן הסותרים את דבריהם בסוגיא אחרת, וכן קשיא דרבי יוסי אדרבי יוסי!

בשלמא דברי רבי יוסי אדרבי הסותרים את דברי רבי יוסי — לא קשיא, כי אפשר לתרצם: התם, שם בשחיקת האליל של מתכת, דקאזיל לאיבוד, שהישראל מתכוין לאבדה, וכבר נתבטלה ונשחקה, (113) לכן מתיר רבי יוסי.

אסור או מותר נוגעת להרבה דיני התורה, וכמו שיבואר בסוגייה להלן:

ודנה הגמרא: למימרא, האם אומרת לנו דרבי יוסי סבר "זה וזה גורם אסור", ורבנן אמרי "זה וזה גורם מותר"? (112)

הא איפכא שמעינן להו: הרי בסוגיא אחרת שמענו דעתם להיפך, שרבי יוסי הוא המתיר וחכמים הם האוסרים?

דתנן [לעיל מג ב]: המוצא צלם עבודת כוכבים של מתכת מה יעשה בה לבערה? — רבי יוסי אומר: שוחק אותה וזורה אותה לרוח, או מטיל לים. אמרו לו חכמים: אין זו דרך ביעור, מפני שאף היא נעשה זבל, ויהנו בעלי שדות ישראלים ממנו, ונאמר [דברים יג] "לא ירבך בידך מאומה מן החרם". אלא יבערנו לגמרי מן העולם, ולא יזרה לרוח.

ואסור.

וכתב הריטב"א: סברא זו נאמרה רק בהוה אמינא, אבל בהמשך הסוגיא מפרש רש"י [עמוד הבא ד"ה אלא] שחכמים סוברים שגם צל וקרקע הוא "זה וזה גורם", ולכן באמת אסור לזרוע. ראה שם.

112. הקשה הרמב"ן, מנין ההוכחה שרבי יוסי סובר "זה וזה גורם — אסור", הרי יתכן שסובר מותר, ובכל זאת אסור לזרוע מפני הנבייה, מפני שבא להנות לכתחילה מן הנבייה, ודבר פשוט הוא שלכתחילה אסור להנות מעבודת כוכבים —

ההתוס' הרא"ש בהקשותו קושיה זו, מוסיף: וכי מותר לערב מאכל בהמה של עבודת כוכבים ושל היתר ולתת לפני בהמתו?!

הרמב"ן מתרץ [מובא בריטב"א ובר"ן]:

מה שאמרו שאסור לכתחילה, נאמר דוקא כשהוא עושה מעשה בהדבר הגורם איסור, אבל כאן כשהוא זורע — עושה כן בהיתר מפני שהנבייה והצל אינם בעולם, אלא שאחרי כן יבואו ויגרמו היתר —

דבר זה אינו נקרא "לכתחילה" כי אינו עושה פעולה חיובית בהבאת הנבייה והצל, אלא שבדיעבד אחרי שצמחו הזרעים יש בהם תועלת הבאה מהנבייה, ובדיעבד "זה וזה גורם — מותר".

ודברים דומים כתב התוס' הרא"ש.

113. רש"י מוסיף: הרי עבודת כוכבים זו [שכבר נשחקה] אינה גרועה מעבודת כוכבים שנשתברה מאליה, הלכך אין כאן גורם איסור, שאינה אסורה כל כך —

ואף חכמים אינם אוסרים אלא משום גזירה

שנפסלה, והותר לפדותה [ודמיה להקדש], ומותר לאכלה כבשר חולין, בכל זאת אסור לקלקל את הבשר מפני "בזיון קדשים".

אחד מדרכי הביזוי היא "להרגיל", דהיינו, להפשיט את עור הבהמה כשהוא שלם, בלי לחתוך אותו לכל ארכו, אלא להפשיטו בצורה מסוימת דרך רגלי הבהמה. וכיון שהמפשיט באופן כזה חס על העור שישאר שלם, הוא חותך בבשר באופן שמתקלקל הבשר.

ואף שבצורה זו נמכר העור ביוקר, ונמצא שהקדש ירויח מכך, כי הפודה את הבהמה ישלם סכום גבוה יותר להקדש מתוך שהוא יודע את המחיר הגבוה שהוא יקבל עבור העור השלם המופשט דרך רגלי הבהמה, מכל מקום —

מה שמשיב בבעור, פוגם בבשר! ואף שיש אנשים סוחרי עורות שעושים כן, מכל מקום ההקדש אינו מרויח בכך, כי הבשר ייפסד.

ובדומה לזה, **הכא, בנביית אשרה, נמי, מה שמשיב בנבייה, פוגם בצל.** ונמצא שבסך

ואילו **הכא, בנביית האשרה, דלא קאזיל לאיבוד, ודרכה בכך, והואיל ונהנה ממנה, לכן אסור, כי הנבייה גורמת לצמיחה, ואף שיש עמה גורם אחר שאינו אסור, סובר רבי יוסי ש"זה וזה גורם אסור".**

אלא דרבנן אדרבנן הסותרים את דבריהם — קשיא!

ומתרצת הגמרא: **איפור.** הפוך את גירסת משנתנו, ואמור שחכמים הם האוסרים מפני הנבייה, לשיטתם ש"זה וזה גורם אסור", ואילו רבי יוסי לשיטתו מתיר לזרוע ירקות בימות הגשמים, ואינו אוסר מפני הנבייה, שאף אם הנבייה גורמת לזיבול הקרקע, מכל מקום "זה וזה גורם מותר".

ואיבעית אימא, לא תיפור, אין צורך להפוך את גירסת משנתנו, כי הסתירה בדבריו **דרבי יוסי לא קשה כדשנין,** כמו שתירצנו. ואת הסתירה בדבריהם **דרבנן נתרץ כדאמר רב מרי בריה דרב כהנא —**

במסכת תמורה [כד א] שנינו "אין מרגילים בפסולי המוקדשים". דהיינו, בהמת קדשים

עשו כן לעגל של ישראל ולנחש הנחושת ולמפלצת של אם המלך אסא. והרי עבודת כוכבים של ישראל בודאי שאינה בטלה עולמית. לכן מפרשים התוס': דקאזיל לאיבוד — אינו מצוי כל כך שהשחקים יפלו ביחד ויזבלו את הקרקע. לכן מתיר רבי יוסי. ועם כל זאת אוסרים חכמים, כי הם חוששים לכך, אף שהוא חשש רחוק.

וכן כתבו הרמב"ן והריטב"א. והריטב"א מוסיף: הרי עצם המטרה של הזרייה הוא לבערה ולאבדה ברוח, ונוח לו שיתפזרו השחקים.

שמה יגביהנה ויקננה, והיות כן לא תיבטל מפני שעבודת כוכבים של ישראל אינה בטילה עולמית, כמבואר בסוגיא בתחילת הפרק [מה א]. התוס' מקשים על פירוש רש"י:

א. איך יתכן לבאר דברי רבי יוסי רק לפי ריש לקיש הסובר עבודת כוכבים שנשתברה מאליה — מותרת, ומה יענה רבי יוחנן הסובר שהיא אסורה?

ב. לכל הדעות אין ישראל מבטל עבודת כוכבים, וכאן עושהו ישראל ושוחקה?

ג. הרי רבי יוסי מתיר לזרות לרוח אפילו אליל של ישראל, כמבואר שם שלדעת רבי יוסי

הצמיח ממנו עץ עם פירות – מותרים הפירות, הואיל ולא רק הפרי הצמיח את העץ והפירות, אלא גם הקרקע, ו"זה וזה גורם – מותר".

במה דברים אמורים שהפירות מותרים, בפירות הצומחים מהפרי הזה אחר שלש שנות ערלה, אבל הפירות הצומחים ממנו בשלוש שנות ערלה – ברור שהם אסורים.

וכן אם נטע יחור של ערלה בתוך עץ זקן, הפירות הצומחים ממנו מותרים מטעם "זה וזה גורם – מותר", כי אף שהיחור, שהוא בתוך שנות ערלה, גורם להצמיח פירותיו, מכל מקום גם העץ גורם להצמיח.^[114]

ומקשה הגמרא: **וכי סבר רבי יוסי "זה וזה גורם – אסור"?**

והא **תנן** שנינו במסכת ערלה [א ט]: **רבי יוסי אומר: נוטעין, מותר לנטוע יחור של ערלה באדמה, ואין נוטעין אגוז של ערלה, מפני שהוא פרי האסור בהנאה.**

ואמר על כך **רב יהודה אמר רב: מודה רבי יוסי שאם בדיעבד נטע אגוז של ערלה, והבריך, או אם כפף ענף מעץ של עדלה והכניס אותו באדמה, והרכיב, או אם הכניס יחור בתוך עץ אחר, וצמחו פירות, מותר לאכול אותם ולהנות מהם [לאחר שנות הערלה], כי "זה וזה גורם – מותר".**

ותניא **נמי הכי** כדברי רב יהודה אמר רב, ותניא: **מודה רבי יוסי שאם נטע והבריך**

מט-א

הכל אינו נהנה מזריעת ירקות תחת האשרה בימות הגשמים, כי הפסד הצל גדול יותר מריוח נביית העלים.

ולפי מסקנא זו סובר רבי יוסי "זה וזה גורם – אסור".

ומקשה הגמרא מדברי רבי יוסי במסכת ערלה, הסותרים למסקנא זו.

פירות הצומחים בשלש השנים הראשונות לנטיעת האילן, הם "ערלה", ואסורים באכילה ובהנאה. ולא רק הפירות אסורים, אלא אף הקליפות והגרעינים וכדומה שהם חלק מן הפרי, אבל העצים אינם אסורים בהנאה. ולכן, הלוקח יחור [ענף קצוץ] מעץ ערלה, ונטע אותו באדמה, וצמחו פירות מוהיחור הזה, לא נאסרו הפירות לעולם באיסור ערלה מחמת היותם פירות של יחור ערלה. כי, כאמור, היחור אינו נאסר בהנאה, ורק הפירות שיצמחו ממנו בשלש השנים הראשונות אחר נטיעת היחור באדמה הם פרי ערלה ואסורים, הואיל ועתה ניטע היחור נטיעה חדשה. ואף לכתחילה מותר לעשות כן, כי העץ עצמו אינו אסור בהנאה.

וכן מותר להרכיב יחור של ערלה בתוך עץ זקן, שכבר עברו עליו שנות הערלה, מאותו הטעם, שהיחור אינו אסור בהנאה.

אבל אסור לנטוע פרי, כגון אגוז של ערלה, והפרי יכה שורשים ויצמח עץ, כי עתה נהנה מן פרי הערלה. ואף שאסור לנטוע פרי לכתחילה, הרי בדיעבד, אם נטע פרי ערלה

114. התוס' דוחים את פירושו הראשון של רש"י, ונוקטים את הפירוש השני. וראה בראשונים המאריכים. ויבואר בעמוד הבא [הערה 1].

114. ביאור זה הוא פירושו הראשון של רש"י, כמי שמבארו המהר"ם. ועיין ברש"י פירוש אחר, ורש"י דחהו. ואילו